

הרצח הראשון בתולדות האנושות - בראי המדרש והאמנות

הרצח הראשון בתולדות האנושות מתואר בספר בראשית במלים ספורות בזו הלשון: "ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו" (בראשית ב, ח). חז"ל דנו, בין השאר, בשאלה במה הרג קין את הבל. אנו קוראים בבראשית רבה כב, ח, מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 412: במה הרגו? רבן שמעון בן גמליאל אמר: בקנה הרגו [1] שנאמר, "וילד לחבורתי" (בראשית ד, כג), דבר שעושה חבורה. ורבנן אמרי: באבן הרגו, שנאמר "כי איש הרגתי לפצעי" (שם), דבר שהוא עושה פצעים. [2]

עוד נאמר בבראשית רבה כג, ג, עמ' 422, ביחס לתובל קין, שהיה כידוע "לוטש כל חרש נחשת וברזל" (בר' ד, כב): "קין הרג, ולא היה לו במה להרוג. אבל זה לוטש כל חרש" וגו'. אמנם בציורים של ימי הביניים הבאים לתאר את הפרשה הזאת בידו של קין מעדר או כלי חקלאי דומה, שאתו מכה את הבל, [3] או לפעמים לחי של חמור. [4] אלא שבכתב יד אחד, והוא The Alba Bible מספרד, שזמנו שנת 1433 לערך, [5] דף נט ע"ב, ישנו איור בו רואים אנו כיצד קין רובץ על הבל ששוכב על גבו, ונושך אותו מתחת לגרונו, והדם שותת מנשיכה זו. כתב יד זה כולל תרגום התנ"ך לקסטיליינית מאת החכם היהודי ר' משה ארגל שעשה את מלאכתו על פי בקשתו של Don Luis de Guzman, אחד מאצילי ספרד, והתמונות בדרך כלל מבוססות על מסורות יהודיות שהועברו לאמנים הנוצרים מאת ר' משה [6]. במקרה שלנו נראה כי המקור לאיור זה הוא ממה שמצינו בזהר, שידוע היה בספרד באותה תקופה, בראשית נד ע"ב:

"אמר ר' יצחק: תא חזי, בשעתא דקטיל קין להבל לא הוה ידע היך נפיק נשמתיה מיניה. נשיך ליה בשיניה כחויא (=אמר ר' יצחק: בוא וראה, בשעה שהרג קין את הבל, לא היה יודע איך יוצאת נשמתו ממנו. נשך אותו בשיניו כנחש) וכו'.

הצעה זו של הזהר מתבססת (א) על העובדה שלפני זמנו של תובל קין לא היו, לפי תפיסת חז"ל, כלים של ממש, כפי שהזכרנו לעיל, (ב) שנשיכה עושה פצעים הרבה, על פי הכתוב "כל דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה" (בראשית ד, יא) - "דמי" ולא "דם" - מלמד שעשה קין בהבל אחיו...פציעות פציעות (סנהדרין לז, ע"ב).

ואולם, דומני שיש גם מסר נוסף מאחורי פרשנות זו. שהרי אחד הסימנים העיקריים המבדילים את האדם מן הבהמה והחיה הוא שהאדם מכין כלים, בהם הוא משתמש לצורך עבודתו. גם כאשר המדובר בכלי פרימיטיבי, כגון אבן, מקל או עצם - מן העובדה שאלו הם "כלים" בידי האדם, סימן הוא שהמשתמש בהם נבדל מן החיה [7]. ושנא, אם כן, מבקשת מסורת זו ללמדנו שכאשר קין הרג את הבל אחיו הוציא את עצמו מכלל בני אדם, וכביכול ירד לדרגת חיה. הריגתו בנשיכה, כנשיכת נחש, הרי הוא מעשה שבאופן סמלי מבטא את חיותו, ואת העובדה שבטל ממנו צלם אנושיותו ומושווה הוא מעתה לחיית השדה והיער.

הערות:

1. כאן מורגש משחק המלים: קין - קנה.
2. ועיין בהערותיו של המהדיר שציין למקבילות.
3. ראה דבריו של Mayer Schapiro בספרו Late Antique, Early Christian and Mediaeval Art ניו יורק 1979, עמ' 263, הערה 44.
4. השוה שופטים ט, טז. וראה שפירו שם, עמ' 249-265.
5. ראה בספרו של נורדסטרום:
The Duke of Alba's Castilian Bible: A Study of Rabbinic Features of the Miniatures,
Carl Otto Nordstrom,
מהדורה שניה, אופסלה 1967, במבואו, עמ' 11-57. וראה עוד La Biblia de Alba: Companion Volume מדריך 1992.
6. שם, עמ' 58-59, ושם עמ' 81.
7. ראה לדוגמה בספרו של בועז, Franz boaz, General Anthropology, 1938, עמ' 238:
"The Varied use of implements, fashioned by human hands... set off man definitely from

animals"

פרופ' דניאל שפרבר